

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΣΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

Νίκος Μουζέλης

Η πολιτισμική ταυτότητα δεν πρόκειται περί αιώνιας, αμετάβλητης ουσίας αλλά περί *συμβολικής κατασκευής*. Σαν τέτοια η ταυτότητα ενός ατόμου εμπεριέχει και σχετικά σταθερά και ευμετάβλητα χαρακτηριστικά - παρουσιάζει με άλλα λόγια και συνέχειες και ασυνέχειες με το ιστορικό παρελθόν.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, στην δεκαετία που έρχεται ο προβληματισμός γύρω από την ταυτότητα πρέπει να εστιαστεί όχι μόνο στις ραγδαίες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, αλλά και στις επιπτώσεις αυτών των αλλαγών στον εσωτερικό κόσμο του υποκειμένου. Πιο συγκεκριμένα, στις προβιομηχανικές κοινωνίες η δημόσιος και ο ιδιωτικός βίος καθορίζονταν σε έναν μεγάλο βαθμό από την παράδοση - θρησκευτική και κοσμική. Από τον τρόπο της καθημερινής συμπεριφοράς ως τον τρόπο νοηματοδότησης υπαρξιακών προβλημάτων πάνω στο νόημα της ζωής και του θανάτου, ένας μεγάλος αριθμός "αδιαμφισβήτητων" κανόνων ρύθμιζαν κατά μη προβληματικό τρόπο τις ανθρώπινες υπάρξεις. Με άλλα λόγια στα πλαίσια της παραδοσιακής κοινωνίας τα άτομα δεν είχαν πολλές επιλογές. Ο χώρος για ορθολογικού / αναστοχαστικού τύπου αποφάσεις ήταν πολύ περιορισμένος.

Στην πρώιμη νεωτερικότητα η παράδοση αδυνατίζει, ενώ ο ρυθμιστικός της ρόλος περνάει σταδιακά στις διάφορες ιδεολογίες του Διαφωτισμού. Αυτές αντικαθιστούν τους παραδοσιακούς κανόνες με κανόνες βασισμένους στην ορθολογική ανάλυση και στην προμηθειική πίστη στην αέναη ανθρώπινη πρόοδο μέσω της επιστημονικής έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης.

Στην ύστερη νεωτερικότητα όμως η ραγδαία παγκοσμιοποίηση καθώς και η μετάβαση από τη βιομηχανική στη μεταβιομηχανική κοινωνία δημιουργούν μια νέα κατάσταση, όπου ούτε η παράδοση ούτε οι ρασιοναλιστικές δοξασίες του Διαφωτισμού κατορθώνουν να ρυθμίσουν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Βέβαια οι παραδοσιακοί κανόνες δεν εξαφανίζονται, παύουν όμως να γίνονται αυτόματα και μηχανιστικά αποδεκτοί. Είτε οι κανόνες αυτοί βασίζονται σε "ιερά κείμενα" είτε σε καντιανού τύπου φιλοσοφικές αναλύσεις, δεν έχουν τη βαρύτητα του αδιαμφισβήτητου, του προφανούς. Όλοι οι κανόνες ανεξαιρέτως αντιμετωπίζονται αναστοχαστικά και κριτικά. Αυτή η νέα κατάσταση δημιουργεί ένα κενό, έναν χώρο μέσα στο οποίο τα άτομα καλούνται να πάρουν μια σειρά από αποφάσεις χωρίς τη βοήθεια της Παράδοσης ή της συλλογικής ιδεολογίας. Με άλλα λόγια στην ύστερη νεωτερικότητα το άτομο καλείται, όπως το θέτει ο Anthony Giddens, "να κατασκευάσει τη δική του βιογραφία" - να αποφασίσει με βάση τη δική του ιδιοσυγκρασία για τον τρόπο της ζωής του: για το αν θα παντρευτεί ή όχι, για το αν και πόσα παιδιά θα κάνει, για το αν και σε ποια εκκλησία θα πάει, ποιο κόμμα θα ψηφίσει, ποιο "image" θα προβάλλει στους άλλους

Θρίσσω ενυ
ανάθεση
αυτή σωστή

μέσω της ενδυμασίας, της διαίτας, της γυμναστικής, της πλαστικής εγχείρησης κτλ. Ξαφνικά δηλαδή το μεταμοντέρνο άτομο καλείται επί μονίμου βάσεως να καλύψει με τις δικές του δυνάμεις το κενό που η έκλειψη πρώτα της παράδοσης και μετά των συλλογικών ιδεολογιών δημιούργησε.

Αυτό βέβαια δημιουργεί ένα έντονο άγχος, μια υπαρξιακή αβεβαιότητα που ιδεοτυπικώς, μπορεί να αντιμετωπιστεί με τρεις βασικούς τρόπους που σχετίζονται άμεσα με την παράδοση και την κατασκευή της πολιτισμικής ταυτότητας.

1. Η Φονταμενταλιστική Προσέγγιση στην Παράδοση

Στην περίπτωση του φονταμενταλισμού η αντίδραση στην αβεβαιότητα που η ύστερη νεωτερικότητα δημιουργεί παίρνει τη μορφή μιας "επιστροφής στην παράδοση", μιας ριζικής αναζωογόνησης των παλαιών αξιών που η ραγδαία παγκοσμιοποίηση υποσκάπτει. Επειδή όμως το ρολόι της ιστορίας δεν γυρίζει προς τα πίσω, η παράδοση ανακατασκευάζεται, επαναδημιουργείται και γίνεται το κύριο μέσο άμυνας ενάντια στο σύγχρονο, στο άλλο, στο διαφορετικό, στο παγκόσμιο. Έτσι, για παράδειγμα, ο παραδοσιακός πατριωτισμός μεταβάλλεται σε φανατικό εθνικισμό που, κατά παρανοϊκό τρόπο, βλέπει εχθρούς και συνομωσίες εναντίον ενός "περιούσιου λαού" που είναι ηθικά και πολιτισμικά ανώτερος.

Όσο για τη θρησκευτικότητα, αυτή δίνει όλη της την έμφαση στον δογματικό πόλο της πίστης - περιθωριοποιώντας τον μυστικό / υπαρξιακό και τον θεολογικό / φιλοσοφικό της πόλο. Έτσι, τα "ιερά κείμενα" ερμηνεύονται στην κυριολεξία και όχι μεταφορικά, ενώ η επιβολή ενός παραδοσιακού τρόπου ζωής που δεν έχει πια νόημα ή που δεν ταιριάζει στις σημερινές πραγματικότητες επιτυγχάνεται με αυταρχικά / βίαια μέτρα. Στην ακραία του μορφή ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός οδηγεί στον δρόμο των Αγιατολάχ, στο δρόμο του φανατισμού, της μισαλλοδοξίας και ξενοφοβίας.

2. Η απόλυτη απόρριψη της Παράδοσης

Σ' αυτήν την περίπτωση η παράδοση, κοσμική ή / και θρησκευτική, θεωρείται κατά αδιαφοροποίητο τρόπο σαν το βασικό εμπόδιο του εκσυγχρονισμού - σαν κάτι που πρέπει να εξαφανίσουμε από την ζωή μας. Έτσι, η αντιμετώπιση της υπαρξιακής αβεβαιότητας που η ύστερη νεωτερικότητα δημιουργεί παίρνει τη μορφή ενός χωρίς ρίζες κοσμοπολιτισμού που συχνά οδηγεί στον ανεγκέφαλο καταναλωτισμό. Όπως η διαφήμιση και οι νέες τεχνολογίες δημιουργούν αδιάκοπα νέες ανάγκες και επιθυμίες, ο αγώνας για την ικανοποίησή τους

“έδώ - ωιασεύω
δεν είναι αφηρη
η διασύνταξη
Ο υατέρματα
ρωτισμός είναι
αωφροισια
μοσφρωία
ματμουμδ
αγορά και
οχι ευορχε
υιομού

μετατρέπεται σε μια ατελείωτη κούρσα για την απόκτηση και την κατανάλωση την νέας γκάμας των αγαθών που η καπιταλιστική οικονομία αδιάκοπα προσφέρει.

Ο καταναλωτισμός, ως κυρίαρχος τρόπος ζωής, αποφεύγει τον αυταρχισμό / φανατισμό της φονταμενταλιστικής αντίδρασης - αλλά τον αντικαθιστά με έναν κενό ευδαιμονισμό. Στην ακραία του μορφή αυτός ο ευδαιμονισμός οδηγεί στα ναρκωτικά, στη δημιουργία δηλαδή τεχνητών παραδείσων που αποκόπτουν τον χρήστη και από τον πραγματικό εαυτό του και από το κοινωνικό σύνολο.

Προσοχή:

3. Η δημιουργική / θετική αντιμετώπιση της Παράδοσης

Εδώ η παράδοση, στην διαδικασία κατασκευής της ταυτότητας, ούτε αγνοείται ούτε αντιμετωπίζεται κατά ψυχαναγκαστικό φονταμενταλιστικό τρόπο. Το σύγχρονο άτομο "κατασκευάζοντας την βιογραφία του" αντλεί με κριτικό τρόπο από τους θησαυρούς της παράδοσης, από τα ζωντανά πολιτιστικά στοιχεία της ιστορίας του τόπου του - αντιμετωπίζοντας με θετικό τρόπο τις εσωτερικές και εξωτερικές προκλήσεις των καιρών. Έτσι τα προβλήματα, εσωτερικά και εξωτερικά, δεν αγνοούνται ούτε αποφεύγονται αλλά αντιμετωπίζονται άμεσα και δημιουργικά. Σ' αυτή την περίπτωση με άλλα λόγια, η παράδοση δεν εγκλωβίζει αλλά, αντίθετα, μας παρέχει τα απαραίτητα εφόδια για μια δυναμική παρέμβαση στο ιστορικό γίνεσθαι.

Και εάν οι αξίες του δημοκρατικού εκσυγχρονισμού (π.χ οι ατομικές ελευθερίες, η κοινωνική αλληλεγγύη, η αυτοπραγμάτωση κτλ) τείνουν να πάρουν ένα καθολικό, παγκόσμιο χαρακτήρα - ο τρόπος υλοποίησης αυτών των αξιών παραμένει και θα παραμένει συνδεδεμένος με τον συγκεκριμένο πολιτισμό, την ιδιαίτερη κουλτούρα μέσα στην οποία το άτομο και η ταυτότητά του εξελίσσονται. Απ' αυτή την προοπτική η παράδοση και η πολιτισμική ιδιαιτερότητα ενός λαού όχι μόνο δεν εμποδίζουν αλλά αποτελούν μια βασική κινητήρια δύναμη της εκσυγχρονιστικής διαδικασίας. Αποτελούν τον κύριο τρόπο σύνδεσης του εθνικού με το παγκόσμιο, του ιδιαίτερου με το καθολικό, της πατρίδας με την "μητέρα - Γαία".

Σεμφονώ.

Οκτώβριος 2000